

Eeuwige straf in de Hel?

Indien niet anders vermeld komen alle Schriftaanhalingen uit de Statenvertaling (SV 1977¹ of HSV), en voor het Grieks de Textus Receptus (Stephanus) 1550²

28 april 2012 (M.V.)

Eerder verscheen: “Eeuwige straf of annihilatie” (1983), met het oog op de valse leer van Jehovah’s getuigen (zie <http://www.verhoevenmarc.be/PDF/Eeuwige-Straf.pdf>). Onderhavig artikel is een aangepaste herwerking daarvan, geschikt voor iedereen.

Inhoud

1. Inleiding
2. Niets anders dan eeuwige straf voor de goddelozen
3. Hades en Gehenna
4. Schriftplaatsen over de Hel, zonder dat die naam genoemd wordt
5. Het dodenrijk en de goddelozen
6. Stel geloof in de waarheid van Jezus’ woorden
7. “Ziel” in de Bijbel
8. Het “dodenrijk” in het Oude Testament en zijn zielen
9. De ziel blijft voortbestaan na de dood
10. Het voortbestaan van de ziel volgens Lukas 16:19-31 en 23:43
11. Ook Paulus bevestigt het voortbestaan van de ziel, afgescheiden van het lichaam
12. Nog enkele andere schriftplaatsen
13. Enkele tegenwerpingen ontzenuwen
14. Tot slot

1. Inleiding

De Bijbel leert dat goddelozen als bestemming een “eeuwige straf³” (Mattheüs 25:46) of “eeuwig verderf” (2 Thessalonicenzen 1:9) zullen krijgen. Na de fysieke dood houden zij niet op te bestaan. Het begrip “eeuwige straf” is reeds taalkundig niet anders te verstaan. Maar velen trachten deze Bijbelse leer te ontcrachten, op de volgende manieren:

- Door te zeggen dat de leer van de hel - in de betekenis van eeuwige straftoestand, waar pijn heerst - niet op waarheid gebaseerd is.
- Door te zeggen dat het vuur van de hel slechts symboliek is en dat er DUS geen pijniging is.
- Door te zeggen dat de straftoestand niet eeuwig is maar tijdelijk.
- Door stil te staan bij de schaduwen van het O.T. en het licht van het N.T. te negeren.
- Door aan te nemen dat de klassieke opdeling van hemel en hel louter een heidens denkbeeld is.
- Door te beweren dat Paulus, de apostel der heidenen, nooit over de hel heeft gesproken.

¹ De eerste druk van de Statenvertaling (SV) verscheen in 1637. Het bijzondere van deze reformatische Bijbelvertaling is vooral dat zij direct uit de grondtalen Hebreeuws, Aramees en Grieks vertaald werd - net als de King James Version (1611) - en niet meer gebaseerd was op de Vulgata, de algemeen gebruikte Latijnse vertaling (382-405) van Hiëronymus. Moderne vertalingen (sinds 1881) kan men beter mijden omdat deze mishandeld werden door vrijzinnigen en schipperaars. Zo zijn Bijbels die gebaseerd zijn op teksten van Westcott en Hort en Nestlé-Aland, corrupt te noemen. In het bijzonder de ‘bijbels’ in de omgangstaal, zijn dóór en dóór besmet en beslist te weren.

² De Textus Receptus (TR), volgens de uitgave van de Parijse drukker Robert Etienne (Stephanus) in 1550, heeft als basis gediend voor de Reformatiebijbels, zoals de King James Version 1611 en de Nederlandse Statenvertaling 1637.

³ Gr. *kolasis*: straf. De NBG vertaalt met *straf*, de SV met *pijn*, de KJV met *punishment*.

- Door allerlei leerkrankels van alverzoening en universalisme⁴.
- Door te leren dat de ziel niet onsterfelijk is maar sterfelijk.
- Door de leer van annihilatie of vernietingsleer (de goddelozen houden op te bestaan).
- Door een zgn. zielelaap te leren.
- Enz...

2. Niets anders dan eeuwige straf voor de goddelozen

Mattheüs 18:8; Mattheüs 25:41

Mt 18:8 Als dan uw hand of uw voet u doet struikelen, hak hem af en werp hem van u. Het is beter voor u kreupel of verminkt tot het leven in te gaan, dan met twee handen of twee voeten in **het eeuwige**⁵ **vuur** geworpen te worden.

Mt 25:41 Dan zal Hij ook zeggen tegen hen die aan de linkerhand zijn: Ga weg van Mij, vervloekten, in **het eeuwige vuur**, dat voor de duivel en zijn engelen bestemd is.

Als de straf - het "vuur" - eeuwig is, dan zal ook de goddeloze deze eeuwig ondergaan. Hier is geen sprake van een tijdelijke straf, want dat behoeft geen EEUWIGHEID VAN VUUR. Hier wordt een beeld van EEUWIGE STRAF opgehangen.

Onthoud de kernwoorden: Eeuwig - vuur

Mattheüs 25:46

En dezen zullen gaan in **de eeuwige pijn** [*kolasin aiónion* = **straf** eeuwig], maar de rechtvaardigen in het eeuwige leven.

Hier is niet louter sprake van een onbewuste toestand, een soort zielelaap⁶ of een ophouden te bestaan, want dan zou enkel het *gevolg* van de straf eeuwig zijn, maar de *straf zelf* - *de pijn zelf* - is eeuwig! De SV heeft in plaats van "straf" hier "pijn"⁷.

Het blijft een straftoestand die, zoals de tekst duidelijk zegt "eeuwig" is. EN ALS EEUWIG LEVEN ALTIJDDUREND IS, DAN IS EEUWIGE STRAF OOK ALTIJDDUREND!

Eeuwig - vuur - straf

Hebreeën 6:2

Hb 6:1-2 Laten wij daarom het eerste onderwijs met betrekking tot Christus laten rusten, en voortgaan tot de volkomen kennis, zonder opnieuw het fundament te leggen van de bekering van dode werken en van het geloof in God, van de leer van de dopen en van de oplegging van de handen en van de opstanding van de doden en van het **eeuwig oordeel**.

Aan het oordeel komt geen eind! Indien de goddeloze louter veroordeeld zou worden en een tijdelijke straf zou krijgen (welke ook), dan stond hier "oordeel", zonder meer. Maar nu staat er "eeuwig" oordeel. Dit betekent EEUWIGE STRAFTOESTAND.

Eeuwig - vuur - straf - oordeel

2 Thessalonicenzen 1:9

Zij zullen als straf het **eeuwig verderf** [*olèthron aiónion*] ondergaan, **weg van het**⁸ **aangezicht van de Heere en van de heerlijkheid van Zijn macht**. (HSV)

⁴ Universalisme: Alle mensen zullen uiteindelijk een positieve connectie en relatie met God hebben. Het geloof dat Gods genade iedereen ten deel zal vallen.

⁵ Strong's 166: "αἰώνιος- aionios - from αἰών - aion 165; perpetual (also used of past time, or past and future as well):-eternal, for ever, everlasting, world (began)". Prisma G/N: "αἰώνιος: eeuwig". Eeuwige straf is even EEUWIG als eeuwig leven - vgl. Romeinen 6:22: "eeuwig leven" (αἰώνιος- aionios).

⁶ Zie: <http://www.verhoevenmarc.be/PDF/zielelaap.pdf>.

⁷ Kantt. 36 in de SV: "pijn: Of, straf, pijniging, gelijk 1 Johannes 4:18".

Dit is niet louter een soort van executie waardoor je voor eeuwig tot een pijnloos niet-bestaan herleid wordt, of een onbewuste zielelaap. In de tekst wordt duidelijk bedoeld op eeuwige *straf*. De tekst vervolgt met: “*weg van het aangezicht des Heeren*”. De NBG vertaalt hier met “*ver van het aangezicht des Heren*”. Dat betekent dat de goddelozen als straf voor eeuwig *weg* of *ver van* God worden geplaatst, en dat is diepe, pijnlijke ellende.

Als de goddelozen als straf louter geëxecuteerd zouden worden, dan zou de toevoeging “*ver van*” geen enkele zin hebben. Of je nu veraf of dichtbij afgesneden wordt, maakt helemaal niets uit. Bovendien heeft de uitdrukking “*ver van het aangezicht van de Heer en van de heerlijkheid ...*” slechts betekenis voor bewust levenden, als een voelbare, pijnlijke straf.

Eeuwig - vuur - straf - oordeel - verderf - ver van God

Judas 13

Jd vs 12, 13 Zij zijn schandvlekken bij uw liefdemaaltijden. Als zij met u aan de maaltijd zitten, doen zij zichzelf onbeschroomd te goed. Zij zijn wolken die geen water geven en door de winden heen en weer gedreven worden. Zij zijn als bomen in de late herfst, zonder vrucht, tweemaal gestorven en ontworteld. Zij zijn wilde golven van de zee, die hun eigen schanddaden opschuimen, dwaalsterren, voor wie **de diepste duisternis tot in eeuwigheid** bewaard wordt.

Dit lijkt wel te strijden met de leer van een letterlijk helle*vuur*. Vuur en “diepste duisternis” staan schijnbaar tegenover elkaar. Maar als beeld van de straf zijn *vuur* en *duisternis* allebei erg duidelijk: het is er 1° pijnlijk en 2° men is er verstoken van Goddelijk licht en gemeenschap. Het doet denken aan een zeer pijnlijke, zware depressie, waarbij je nog wel leeft maar waar alle vreugde werd vervangen door angst en kwelling.

Deze tekst strijdt ook met de leer van de vernietiging/executie of de bewusteloosheid van de gestrafden. Licht en duisternis zijn begrippen die slechts betekenis kunnen hebben voor BEWUSTE LEVENDEN.

In Judas 6 zien we dat gevallen maar nog steeds *levende* engelen met eeuwige banden onder “duisternis” worden bewaard voor het oordeel van de grote dag:

En de engelen, die hun oorspronkelijke staat niet hebben bewaard, maar hun eigen woonplaats verlaten hebben, heeft Hij voor het oordeel op de grote dag met **eeuwige boeien in de duisternis in verzekerde bewaring** gesteld.

Hier zien we bovendien “eeuwig” in de volstreekte zin. Deze banden worden na hun oordeel niet losgemaakt, maar zij zullen in de “duisternis” bewaard blijven, evenals de goddelozen. Ze LEVEN, want waren ze niet in “boeien” of in “verzekerde” bewaring gezet, dan zouden ze kunnen loskomen!

Eeuwig - vuur - straf - oordeel - verderf - ver van God - duisternis

Openbaring 14:9-11; 20:10

En een derde engel is hen gevolgd, die met een luide stem zei: Als iemand het beest en zijn beeld aanbidt, en het merkteken op zijn voorhoofd of op zijn hand ontvangt, 10 dan zal hij ook drinken van de wijn van de toorn van God, die onvermengd is ingeschonken in de drinkbeker van Zijn toorn, en **gepijnigd worden in vuur en zwavel** voor het oog van de heilige engelen en van het Lam. En **de rook van hun pijniging stijgt op tot in alle eeuwigheid**, en zij die het beest en zijn beeld aanbidden, **hebben dag en nacht geen rust**, evenmin als iemand die het merkteken van zijn naam ontvangt.

Dit is beeldspraak, maar met betrekking tot een realiteit: de eeuwige strafftoestand voor goddelozen. Hoe zou deze beeldspraak kunnen passen als de goddelozen kortstondig zouden geëxecuteerd worden tot niet-bestaan, of wanneer ze louter tot een onbewuste “zieleslaap”⁹ zouden veroordeeld worden. Bovendien is het niet de “rook” van hun *executie* of *veroordeling* maar wel van hun *pijniging* die opstijgt tot in alle eeuwigheid.

⁸ Kantt. 16 in de SV: “van het: Dat is, òf, dat het toornig aangezicht van Christus den rechter hun dit verderf zal aandoen; òf, dat zij zullen lijden, van het aangezicht van Christus verstoten zijnde. Zie Matth. 25:41”.

⁹ Zie: <http://www.verhoevenmarc.be/PDF/zieleslaap.pdf>.

De gebruikte symboliek is duidelijk: *vuur* is het beeld van het *middel* van de straf; *pijniging* duidt op de *gewaarwording* van de straf (wat is er pijnlijker dan vuur!); *rook* is het altijd durende *getuigenis* van het lijden van degenen die het merkteken van het “beest” hebben ontvangen (vs.9) en die nu van God werden afgezonderd naar de plaats van “vuur en zwavel”. De uitdrukking *alle eeuwigheid* wil een indruk geven van de verschrikkelijke *eindeloosheid* van de straftoestand voor hen die de roepstem van het Evangelie hebben veracht om het beest en zijn beeld te aanbidden.

Op 20:10 En de duivel die hen misleidde, werd geworpen in de **poel van vuur en zwavel**, waar ook het beest en de valse profeet reeds zijn. En zij zullen **gepijnigd worden dag en nacht in alle eeuwigheid**.

Wederom een reeks beelden die stuk voor stuk voor werkelijkheden staan. Deze tekst zou geen enkele zin hebben als de personen, over wie het gaat, zouden ophouden bewust te bestaan.

Tevens zien we dat het beest en de valse profeet reeds eerder in de poel van vuur geworpen werden (zie Openbaring 19:20), en dat zij toen niet geëxecuteerd werden, want zij ZIJN nog steeds. Zij zullen tot in alle eeuwigheid niet geëxecuteerd worden, maar wel *gepijnigd* worden zegt de tekst, en dat duidt op *gewaarwording*. Dat betekent STRAF. Eeuwige bewuste straf voor degenen die uitgebeeld worden door het beest en de valse profeet, en voor de duivel, en voor degenen die erbij geworpen worden (Openbaring 20:15; 21:8).

In alle eeuwigheid - poel van vuur en zwavel - straf - oordeel - verderf - ver van God - duisternis - pijniging - geen rust - dag en nacht

Markus 9:47-48

En als uw oog voor u een aanleiding tot vallen is, werp het dan uit; het is beter voor u met één oog in het Koninkrijk van God in te gaan dan met twee ogen **in het helse vuur** geworpen te worden, **waar hun worm niet sterft en het vuur niet uitgeblust wordt**.

Wederom beeldspraak voor de realiteit van eeuwige straf.

Deze tekst laat niets heel van de annihilatietheorie. Als de hel (Gehenna) louter een vernietigingsplaats is, waarom maakt de Heer Jezus dat dan niet onomwonden bekend? Waarom zegt de Heer niet dat je gewoon ophoudt te bestaan? Maar Hij benadrukt het eeuwige van de straf.

In alle eeuwigheid - poel van vuur en zwavel - straf - oordeel - verderf - ver van God - duisternis - pijniging - geen rust - dag en nacht - niet stervende worm

Mattheüs 8:10-12; 13:41-42; 22:12-13; 24:51; 25:30

Mt 8:10-12 ...Voorwaar, Ik zeg u: Ik heb zelfs in Israël zo'n groot geloof niet gevonden. Maar Ik zeg u dat er velen zullen komen van oost en west en zij zullen aan tafel gaan met Abraham, Izak en Jakob in het Koninkrijk der hemelen, en de kinderen van het Koninkrijk zullen **buitengeworpen** worden in de **buitenste duisternis**; daar zal men **jammeren** en **tandenknarsen**.

Hier staat niet dat zij geëxecuteerd zullen worden, maar “buitengeworpen ... in de buitenste duisternis”. Dit duidt op een *afgezonderde plaats*. Dat het daar niet comfortabel is, wordt uitgedrukt in het “jammeren” en “tandenknarsen”.

Mt 13:41-42 de Zoon des mensen zal Zijn engelen uitzenden, en zij zullen uit Zijn Koninkrijk verzamelen alle struikelblokken, en hen die de wetteloosheid doen, en zij zullen hen in de **vrurige oven** werpen; daar zal men **jammeren** en **tandenknarsen**.

Als de vurige oven symbool staat voor vernietiging, executie, of zielelaap, en dus niet van een voortdurende pijnlijke straftoestand, wat voor zin heeft dan de toevoeging “daar zal weinig zijn en knersing der tanden”? Dat duidt toch op bewustzijn! Waarom zei de Heer niet gewoon: “zij zullen hen executeren”, of “zij zullen hen doen inslapen”? Omdat er geen executie of bewusteloosheid IS. Het *jammeren* en het *tandenknarsen* staan voor pijn en ellende.

Mt 22:12-13 En hij zei tegen hem: Vriend, hoe bent u hier binnengekomen terwijl u geen bruidskleding aan hebt? En hij was met stomheid geslagen. Toen zei de koning tegen de dienaars:

Bind hem aan handen en voeten, neem hem mee en werp hem uit **in de buitenste duisternis**; daar zal men **jammeren** en **tandenknarsen**.

Mt 25:30 En werp de onnutte slaaf uit in de **buitenste duisternis**; daar zal men **jammeren** en **tandenknarsen**.

Andere Schriftplaatsen hebben het over “in de hel werpen” of terechtkomen (Mattheüs 5:29,30), “in de vurige oven” (Mattheüs 13:42, 50), “in de poel van vuur en zwavel” (Openbaring). De hel (Gehenna) is dus duidelijk een bepaalde *plaats*. Deze zelfde plaats wordt ook voorgesteld als “buitenste duisternis”, “eeuwig vuur”. Het vuur is het beeld van het oordeel van God, en de duisternis betekent het verstoken zijn van goddelijk licht, de gemeenschap met God (“weg/ver van het aangezicht des Heeren”, 2 Thesalonicenzen 1:9). De Heer drukt zich uit met de middelen die voor mensen verstaanbaar zijn.

In alle eeuwigheid - poel van vuur en zwavel - vurige oven - straf - oordeel - verderf - ver van God - buitenste duisternis - pijniging - geen rust - dag en nacht - niet stervende worm - foltering - jammeren - tandenknarsen

Mattheüs 11:22

Mt 11:21-22 Wee u, Chorazin, wee u, Bethsaïda! Want als in Tyrus en Sidon de krachten gebeurd waren die in u plaatsgevonden hebben, dan zouden zij zich allang in zak en as bekeerd hebben. Maar Ik zeg u: Het zal voor Tyrus en Sidon **verdraaglijker** zijn op de dag van het oordeel dan voor u.

Als het oordeel over goddelozen executie of zielelaap is, hoe kan je dan spreken van “verdraaglijker”? Dat is onmogelijk. In geval van executie of zielelaap is het oordeel voor allen *gelijk*. Denkt u dat de grootste godsvijand niet zwaarder gestraft wordt dan anderen? Het Woord zegt: straf naar werken.

Tyrus en Sidon zullen terugkomen in de opstanding. Deze opstanding (van de ongelovigen) zien we in Op. 20:11-15, aan het einde van het 1000-jarig rijk, de Oordeelsdag. Dan zal het duidelijk zijn dat er *straffen* worden uitgedeeld, die voor de enen zwaarder zullen zijn dan voor de anderen, naargelang de werken die zij in hun leven op aarde verricht hebben. Voor ieder van hen een straf naar werken.

In alle eeuwigheid - poel van vuur en zwavel - vurige oven - straf - oordeel - verderf - ver van God - buitenste duisternis - pijniging - geen rust - dag en nacht - niet stervende worm - foltering - geweent - tandengeknars - straf naar werken.

3. Hades en Gehenna

Zie ook de uitgewerkte studie “De verwarring tussen Dodenrijk en Hel”:

<http://www.verhoevenmarc.be/PDF/Verwarring.pdf>

Het Griekse woord voor “hel” is niet Hades maar Gehenna. Dit stamt af van het Hebreeuwse Ge-Hinnom - dal van Hinnom. Gehenna¹⁰ komt 12 maal voor in het Nieuwe Testament, waarvan 11 maal in de evangeliën bij monde van de Heer Jezus zelf: Mt 5:22, 29, 30; 10:28; 18:9; 23:15, 33; Mk 9:43, 45, 47; Lk 12:5; Jk 3:6.

Het Griekse woord Hades¹¹, dat “dodenrijk” betekent, komt 11 maal voor. Hades wordt in de NBG-Bijbel terecht 10 maal met “dodenrijk” vertaald: Mt 11:23; 16:18; Lk 10:15; 16:23; Hd 2:27, 31; Op 1:18; 6:8; 20:13, 14. (1Ko 15:55b: “dood” - Gr. *hades* - moet ook “dodenrijk” zijn).

De Hades is, zoals gezegd, niet de hel. Voor de goddelozen is Hades, of het dodenrijk, een plaats van “voorarrest” (geen vagevuur!) tot aan het definitieve laatste oordeel (Openbaring 20:11-15), maar voor de gelovigen betekent het een rustplaats in Gods gunst (niet de hoogste hemel).

Gehenna echter wordt in de NBG-Bijbel terecht overal met “hel” vertaald. Het is de plaats van eeuwige straftoestand. We zullen hier wat verder over uitweiden.

In het Oude Testament was Ge-Hinnom de plaats waar aan de afgoden werd geofferd. Men wierp er dieren en zelfs kinderen in het vuur, zoals koning Achaz deed (2 Kronieken 28:1, 3). Het was er een

¹⁰ Mt 5:22; Mt 5:29; Mt 5:30; Mt 10:28; Mt 18:9; Mt 23:15; Mt 23:33; Mk 9:43; Mk 9:45; Mk 9:47; Lk 12:5; Jk 3:6.

¹¹ Mt 11:23; Mt 16:18; Lk 10:15; Lk 16:23; Hd 2:27; Lk 2:31; 1Ko 15:55; Op 1:18; Op 6:8; Op 20:13; Op 14.

vreselijk gejammer - “daar zal men jammeren en tandenknarsen” (Mattheüs 13:42). In Jezus’ tijd was het de vuilnisbelt van Jeruzalem, en het vuur bleef er jarenlang branden en de rook steeg er steeds omhoog. Als het dal van Hinnom slechts het graf afbeeldde, dan zou de Heer Jezus eerder naar een begraafplaats hebben gewezen. De begraafplaatsen lagen noordelijk van Jeruzalem; het dal van Hinnom zuidelijk. De mensen zouden dat dan beter begrepen hebben, maar Hij deed dit niet. Hij wees niet naar iets wat leek op einde van bestaan. Hij wees naar het VUUR van Gehenna (Mattheüs 5:22). Vuur, het beeld van straf.

Gehenna, de hel, is beslist geen rustig en vredig graf. Zoek alle teksten met “Gehenna” maar eens op:

Mattheüs 5:22, 29, 30; 10:28; 18:9; 23:15, 33; Markus 9:43, 45, 47; Lukas 12:5; Jakobus 3:6

Bij Markus 9 vertelde de Heer in de verzen 44, 46 en 48, dat het een plaats is “waar hun worm niet sterft en het vuur niet uitgeblust wordt”. Kunt u daar een *vredig* graf van maken? Is dat een bewuste-loze toestand?

4. Schriftplaatsen over de Hel, zonder dat die naam genoemd wordt

Er zijn ongeveer 140 plaatsen in het Nieuwe Testament, waar over de hel (Gehenna) wordt gesproken, zonder dat die naam genoemd wordt. Slechts enkele voorbeelden:

Mattheüs 3:12

Mt 3:12 Zijn wan is in Zijn hand en Hij zal Zijn dorsvloer grondig reinigen en Zijn tarwe in de schuur verzamelen en Hij zal het kaf met **onuitblusbaar vuur** verbranden.

Onuitblusbaar is het vuur! De straf is eeuwig.

Mattheüs 13:50

Mt 13:49-50 Zo zal het aan het einde van de wereld zijn: de engelen zullen uitgaan en de slechten uit het midden van de rechtvaardigen afzonderen, en zij zullen hen in de **vurige oven** werpen; daar zal men **jammeren** en **tandenknarsen**.

Waar is die “vurige oven”? Zegt u dat er geen hel is? Hoelang zal dit “wenen” en “knarsetanden” duren volgens u? Een ogenblik? Laten we altijd nuchter en oprecht staan tegenover het Woord Gods.

Mattheüs 25:41, 46

Mt 25:41, 46 Dan zal Hij ook zeggen tegen hen die aan de linkerhand zijn: Ga weg van Mij, vervloekten, in het **eeuwige vuur**, dat voor de duivel en zijn engelen bestemd is ... En dezen zullen gaan in de **eeuwige pijn**, maar de rechtvaardigen in het eeuwige leven.

Openbaring 14:9-11

Op 14:9 En een derde engel is hen gevolgd, die met een luide stem zei: Als iemand het beest en zijn beeld aanbidt, en het merkteken op zijn voorhoofd of op zijn hand ontvangt, dan zal hij ook drinken van de wijn van de toorn van God, die onvermengd is ingeschonken in de drinkbeker van Zijn toorn, en **gepijngd worden in vuur en zwavel** voor het oog van de heilige engelen en van het Lam. En **de rook van hun pijniging stijgt op tot in alle eeuwigheid**, en zij die het beest en zijn beeld aanbidden, **hebben dag en nacht geen rust**, evenmin als iemand die het merkteken van zijn naam ontvangt.

Openbaring 19:20

Op 19:20 En het beest werd gegrepen, en met hem de valse profeet, die in zijn tegenwoordigheid de tekenen gedaan had, waardoor hij hen misleid had die het merkteken van het beest ontvangen hadden en die zijn beeld aanbaden. Deze twee werden **levend** geworpen in de **poel van vuur, die van zwavel brandt**.

Hier wordt in de slag van Armageddon aan het wilde beest en de valse profeet “de poel van vuur, die van zwavel brandt” toegewezen. Er wordt hier ook gezegd dat zij “LEVEND” in die plaats werden geworpen!

Openbaring 20:10

Op 20:7-10 En wanneer de duizend jaar voleindigd zijn, zal de satan uit zijn gevangenis worden losgelaten. En hij zal uitgaan om de naties uit de vier windstreken te misleiden, Gog en Magog, om hen te verzamelen tot de oorlog. En hun aantal is als het zand van de zee. En zij kwamen op over de breedte van de aarde, en omsingelden de legerplaats van de heiligen en de geliefde stad. Maar er daalde vuur van God neer uit de hemel en dat verteerde hen. En de duivel die hen misleidde, werd **geworpen in de poel van vuur en zwavel, waar ook het beest en de valse profeet reeds zijn**. En **zij zullen gepijnigd worden dag en nacht in alle eeuwigheid** [*eis tous aiónas tón aionón* = tot de eeuwen der eeuwen].

Wanneer de duivel in de poel wordt geworpen merken we op dat “het beest” en “de valse profeet” daar reeds aanwezig *zijn*. Degenen die voorgesteld worden door dit “beest” en “de valse profeet” blijken nog steeds niet vernietigd te zijn, nadat ze daar 1000 jaar eerder “levend” werden ingegooid (Openbaring 19:20)! Zij zullen in “alle eeuwigheid” gepijnigd worden, letterlijk “tot de eeuwen der eeuwen”. Hun toestand is onomkeerbaar.

De uitdrukking “in alle eeuwigheid” wordt in het N.T. ook gebruikt om de eeuwige duur van Gods bestaan aan te duiden:

Hb 1:8 Maar tegen de Zoon zegt Hij: Uw troon, o God, is **in alle eeuwigheid** [*aióna ton aiônós*]. De scepter van Uw koninkrijk is een scepter van recht.

Gl 1:5 Hem zij de heerlijkheid **in alle eeuwigheid** [*aiónas tón aionón*]. Amen.

Op 4:9-10 En telkens wanneer de dieren heerlijkheid en eer en dank brachten aan Hem Die op de troon zat en Die leeft **in alle eeuwigheid** [*aiónas tón aionón*] vielen de vierentwintig ouderlingen neer voor Hem, Die op de troon zat en aanbaden Hem, Die leeft **in alle eeuwigheid**. Zij wierpen hun kronen neer vóór de troon ...

Op 10:6 En hij zwoer bij Hem Die leeft **in alle eeuwigheid** [*aiónas tón aionón*] ...

Zoals God “tot in alle eeuwigheid” leeft, zó zal de hellestraf “in alle eeuwigheid” voortduren. Wie dit niet erkent gaat buiten de Schrift.

Openbaring 20:13-15 en 21:8

Op 20:13-15 En de zee gaf de doden die in haar waren. Ook **de dood en het rijk van de dood**¹² [= *hades*] gaven de doden die in hen waren, en zij werden geoordeeld, ieder overeenkomstig zijn werken. En **de dood en het rijk van de dood** werden in de **poel van vuur** geworpen. Dit is de **tweede dood**. En als iemand niet bleek ingeschreven te zijn in het boek des levens, werd hij in de **poel van vuur** geworpen. (HSV)

Op 21:8 Maar wat betreft de lafhartigen, de trouwelozen, de verdorvenen, de moordenaars, hen die hoererij bedrijven, de tovenaars, de afgodendienaars en alle bedriegers, hun deel is in **de poel die van vuur en zwavel brandt. Dit is de tweede dood**.

Waar zullen de goddelozen naartoe gaan? Naar de Gehenna, synoniem van “de poel van vuur en zwavel”, en dat betekent hier volgens vers 14 “de tweede dood” (zie ook 21:8). Ieder die door God wordt afgewezen, wordt door Hem als “dood” verklaard. De eerste dood is de fysieke dood. De tweede dood is de verwijdering van God, de toewijzing van de definitieve straf in de hel - “weg van Gods aangezicht”.

In Openbaring 20:10 betekent “de poel van vuur en zwavel” het beeld van de straf en de strafplaats. In Openbaring 20:14 en 21:8 betekent “de poel van vuur” hetgeen de verzen zelf duidelijk maken: “dit is de tweede dood” - de definitieve ondergang voor eenieder die eraan wordt onderworpen. De gepersoni-

¹² In de oude SV vertaalt met “hel”. Het grondwoord is echter “hades” en moet dus met “dodenrijk” vertaald worden.

fieerde “dood” en “Hades” (dodenrijk) worden in deze “poel van vuur” geworpen, overeenkomstig 1 Korinthiërs 15:26 waar staat dat als laatste vijand de dood teniet¹³ gedaan wordt.

In Openbaring 20:10 wordt dus het aspect *eeuwige straf* benadrukt. Maar in 20:14 en 21:8 wordt het aspect *tweede dood* gesteld: het opheffen van de macht van de dood voor de levenden, en het eeuwig verloren zijn van degenen die ten onder gaan.

5. Het dodenrijk en de goddelozen

Maar ook met betrekking tot het dodenrijk, de Hades, waar voor de goddelozen een toestand van voor-arrest geldt, is er reeds sprake van bestraffing. Een bestraffing die eveneens voorgesteld wordt door vuur. Ook in onze maatschappij worden misdadigers onmiddellijk opgesloten, in afwachting van hun vonnis en definitieve straf.

Lukas 16:19-31 toont ons een beeld van de plaats waar de goddelozen zullen naartoe gaan, onmiddellijk na hun overlijden, in afwachting van het laatste oordeel.

Sommigen zullen nu zeggen: “Lukas 16 is maar een gelijkenis, een zinnebeeldige voorstelling, een metafoor”. Inderdaad, dat is het volgens mij ook (gezien Mattheüs 13:34, 35). Maar wat is een gelijkenis? Een gelijkenis is een illustratie van een bepaalde WAARHEID! Welke waarheid zou de Heer Jezus hier proberen te illustreren als er helemaal geen bewuste plaats van bestraffing of zegen zou bestaan?! Is Lukas 16 dan een gelijkenis voor iets wat niet bestaat?! Hoe kunnen mensen toch zo onredelijk zijn!

De Heer leert in de gelijkenis van de rijke man en de arme Lazarus het volgende:

1. Zowel de arme als de rijke leven verder na de dood.
2. Zij verblijven in aparte plaatsen.
3. Deze twee plaatsen zijn ONoverbrugbaar.
4. De plaats waar Lazarus is, is die van de goede doden.
5. De plaats van de rijke is deze van de goddelozen.
6. De goddelozen zitten in een verschrikkelijke plaats afgezonderd.
7. Niets of niemand kan verandering brengen in het lot van de goddelozen.

De gelijkenis gaat over de *bestemming* van overledenen. Na de fysieke dood is het zaligheid óf verderf.

Ook is er nog een bewijs te vinden in Openbaring 6:9-11. Daar hebben de zielen van de martelaren in de verdrukking duidelijk een bewustzijn. Het gaat hier niet om gelovigen van de kerkbedeling maar evengoed mensen die gestorven zijn en die wachten op hun opstanding. Ook voor ons is dit een bewijs dat de doden een bewustzijn hebben, ook al wachten hun zielen nog op de opstanding van hun lichamen.

De Heer Jezus heeft het over een bestemming die al plaatsvindt vóór zijn wederkomst, nu al dus. Men is daarmee ernstig gewaarschuwd. Indien u niet in Christus en Zijn waarheid bent, moet u daar eens diep over nadenken. Laten we hopen dat u niet wordt als die rijke die vroeg om zijn vijf broers te laten waarschuwen opdat dezen ook niet in die plaats zouden terechtkomen. Hopelijk zal het voor u niet zover komen en zult u verstandig zijn. Weet echter dat u iedere dag kunt sterven en dat er dan onmiddellijk een bestemming voor u is! Stel geen hoop op wat sommigen als bijna-dood-ervaring hebben gehad en door de duivel werden misleid. Geloof enkel Gods Woord.

6. Stel geloof in de waarheid van Jezus' woorden

De eenvoudigen van geest konden in Jezus' tijd Zijn woorden aangaande de Gehenna en Hades goed begrijpen. Dan moeten wij er geen moeilijke kwestie van maken en de woorden van de Heer Jezus verdraaien.

De Heer gebruikt in Lukas 16:19-31 vier¹⁴ maal een woord dat pijn betekent. Goddelozen ondergaan een onnoemelijk leed na hun dood! Daarom zei de Heer: “En als uw hand voor u een aanleiding tot

¹³ De NBG heeft hier: “De laatste vijand, die *onttroond* wordt, is de dood”.

vallen is, hak die dan af; het is beter voor u verminkt het leven in te gaan dan met twee handen heen te gaan in de hel, in het onuitblusbare vuur, waar hun worm niet sterft en het vuur niet uitgeblust wordt ...” - Markus 9:43-48. Het was niet de bedoeling om de hand letterlijk af te hakken - dat zou trouwens tegen de Wet zijn - maar wel dat men grondig het probleem van de zonde zou aanpakken opdat men niet verloren zou gaan.

De Heer Jezus droeg in zijn lijden reeds “onze” hel aan het hout. Daar leed Hij opdat WIJ niet meer zouden moeten lijden. Hij heeft het oordeel dat op ons rustte zélf gedragen, in onze plaats. Daar mogen wij nu niet lichtzinnig aan voorbijgaan. Als we de Heer Jezus aannemen, zoals de Bijbel dat leert, dan zijn we gered van het oordeel: Johannes 5:24. Hol geen dwaalleraars achterna. Velen zijn als de Farizeeën waartegen Jezus eens terecht zei: “Wee u, schriftgeleerden en Farizeeën, huichelaars, want u reist zee en land af om één proseliet te maken, en als hij het geworden is, maakt u hem een kind van de hel [*gehenna*], tweemaal meer dan u bent” - Mattheüs 23:15.

Maar ja, sommigen hebben de Bijbelse leer over de onsterfelijkheid van de ziel verworpen. Zij denken dat de ziel stérfelijk is, en “dus” is er geen hellestraf. Maar de Bijbel leert duidelijk anders. Maar niet iedereen wil de Waarheid dienen. Velen koesteren liever hun eigen wensen en leggen die in de Schrift. Ieder maakt zijn eigen leer en “God” en verheft die tot waarheid. Dat is in wezen de menselijke opstand en de leugen, die in Eden begon, en waardoor er straf komt.

7. “Ziel” in de Bijbel

Het Hebreeuws voor ziel is “nefesj” wat ook “ademer” betekent. “Ziel” beduidt dan alles wat ademt, zowel mensen als dieren. De NBG-Bijbel vertaalt dan in die gevallen terecht met “levende wezens”, hetgeen de juiste bedoeling weergeeft van de tekst.

Dat mens en dier *op dezelfde wijze* “levende zielen” zijn, volgt hier helemaal *niet* uit. De enige overeenkomst is dat beide *ademende wezens* zijn.

In Genesis 14:21 zegt de koning van Sodom tot Abraham: “Geef mij de *zielen*, maar neem de have voor u”. Daar bedoelt deze koning beslist niet *alle* levende wezens mee, maar uitsluitend de *mensen*. Hier is “ziel” in de engere betekenis gebruikt, namelijk in de zin van “persoon”. De NBG-Bijbel vertaalt hier: “geef mij de *mensen*”. Zie ook Genesis 12:5 en 46:26, 27.

God maakt een groot verschil tussen mens en dier. De menselijke schepping wordt apart aangekondigd (Genesis 1:26). Vervolgens staat er dat de mens gemaakt wordt naar het “beeld” en “als gelijkenis” van God. De mens is hemelhoog boven het dier verheven. In Genesis 2:7 is de mens wel gevormd uit de aarde, maar God zélf blies levensadem in zijn neus. “*Alzo werd de mens tot een levende ziel*”¹⁴. De mens werd fundamenteel *anders* een ziel, of levend wezen, dan de dieren. Hij heeft iets van God in zich. Lukas noemt Adam “de zoon van God” (Lukas 3:38) en zegt verder: “Wij nu, die van Gods geslacht zijn ...” (Handelingen 17:29).

Daarom moeten wij niet stellen dat het sterven van de mens gelijk staat met dat van het dier. De mens heeft een hoger leven dan alleen maar het vleselijke. Lees even tussendoor 1 Thessalonicenzen 5:23 - hier is sprake van 1) geest, 2) ziel, 3) lichaam. Dit zijn de drie elementen van het menselijke wezen, in hun rangorde. De mens is een soort van drie-eenheid, maar dat is een ander thema en past niet in deze scope. Zie hierover: <http://www.verhoevenmarc.be/PDF/Drie-universum.pdf>.

Maar nu Prediker 3:18-21

Ik zeide in mijn hart van de gelegenheid der mensenkinderen, dat God hen zal verklaren, en dat zij zullen zien, dat zij op zichzelf als de beesten zijn. Want wat de kinderen der mensen wedervaart, dat wedervaart ook de beesten; en enerlei wedervaart hun beiden; gelijk die sterft, also sterft deze, en zij allen hebben enerlei adem, en de uitnemendheid der mensen boven de beesten is geen; want allen zijn zij ijdelheid. Zij gaan allen naar één plaats; zij zijn allen uit het stof, en zij keren allen weer tot het stof. Wie merkt, dat de adem van de kinderen der mensen opvaart naar boven, en de adem der beesten nederwaarts vaart in de aarde?

¹⁴ Volgens de HSV: vers 23 (gepijnigd), 24 en 25 (pijn), 28 (pijniging).

¹⁵ Genesis 2:7 HSV: “Zo werd de mens tot een levend wezen”.

Zich baserend op Prediker 3:18-21 menen sommigen dat mens en dier éénzelfde lot treft.

Zo eenvoudig ligt het echter niet. Waar het om gaat is wat Prediker bedoelt en wat hij hier precies zegt. Prediker zoekt namelijk wijsheid *onder de zon*. Hij zoekt oplossingen voor problemen van het *aardse* bestaan. In het zichtbare van het sterven is er geen verschil tussen mens en dier. Het lichaam wedervaart voor beide hetzelfde. Wat *dat* betreft zie je niet dat er iets van de mens opstijgt naar boven. Maar let wel: Prediker zegt niet dat dit niet het geval is. Hij zegt alleen dat je het niet *merkt*, maar dat bewijst juist dat hij weet heeft van een voortbestaan na de dood. Hij erkent dat feit maar wijst erop dat het *niet waarneembaar* is. Aan het slot blijkt dat hij een voortbestaan leert: “want de mens gaat naar zijn eeuwig huis” (12:5). Ook spreekt hij van *de geest die weerkert tot God* (12:7). Dit is de menselijke geest. Hoe zou die geest kunnen “wekeren” of terugkeren tot God als dat niet de menselijke geest is die blijft voortbestaan?! Er is iets in de mens dat de vleselijke dood overleeft - dat leert Prediker.

Dat dit “iets” méér is dan de levensadem, blijkt uit 1 Koningen 17:21, waar Elia voor een dood kind bidt: “laat toch de *ziel* van dit kind *in hem weerkomen*”. In vers 22 staat: “en de *ziel* van het kind *kwam weer in hem*, dat het weer levend werd”. Hier kan “ziel” niet met “leven” vertaald worden! De ziel komt terug en daardoor krijgt het kind terug leven. Als alleen maar bedoeld wordt dat het *leven* in het kind terugkeert, dan is het toch onzinnig om daarop nogmaals te zeggen: “dat het weer levend werd”.

8. Het “dodenrijk” in het Oude Testament en zijn zielen

Zie ook de uitgewerkte studie “De verwarring tussen Dodenrijk en Hel”:

<http://www.verhoevenmarc.be/PDF/Verwarring.pdf>

Sommigen halen Schriftplaatsen aan uit het Oude Testament om de openbaring van het Nieuwe Testament voorbij te zien. Maar dat is niet verstandig: de onthulling van waarheid gaat in de Bijbel volgens het principe “eerst de halm, daarna de aar, daarna het volle koren in de aar” (Markus 4:28). Wij moeten niet stilstaan bij de schaduwen van het Oude Testament om het licht van het Nieuwe Testament te negeren!

Men haalt dan oudtestamentische teksten aan die laten blijken dat er geen kennis of overleg is in het graf of het dodenrijk van het Oude Testament.

Prediker 9:10 Alles, wat uw hand vindt om te doen, doe dat met uw macht; want er is geen werk, noch verzinning, noch wetenschap, noch wijsheid in het graf [*sjeool*], daar gij heengaat.

Het Hebreeuwse woord dat met “graf” vertaald wordt is “qeber” – zie bvb. Gen. 50:5; Job. 3:22; Psalm 88:6,12; Nahum 1:14. Voor “onderwereld” of “dodenrijk” (soms ook met “graf” vertaald, maar dat is niet zo juist) is er het grondwoord “sjeool”. Dit woord is het equivalent van het Griekse “Hades” – zie bvb. Num. 16:30; Job 17:16; Jes. 53:12, Ps 6:6

Dat er voor de Israëliet in het graf of dodenrijk geen kennis is, was voor hem vanzelfsprekend. Hij wist dat het lichaam in het graf verteerde, maar wat er na de dood eigenlijk gebeurde, dus wat zich achter het graf bevond of afspeelde, kon hij alleen door openbaring weten. Pas na verloop van tijd werd dat gegeven. Uit Psalm 88:11-12 blijkt nog dat de psalmist niet veel inzicht had over de opstanding.

In Psalm 6:6 krijg je een gelijkaardige taal, maar daar staat voor “graf” het Hebreeuwse equivalent voor hades in de grondtekst, namelijk “sjeool”, het dodenrijk, wat nog erg vaag was voor oudtestamentische mens.

Abraham heeft Christus’ dag gezien en is verblijd geweest (Johannes 8:56). David voorzag de opstanding van Christus (Handelingen 2:29-31). Maar het staat echter vast dat de tijd voor de openbaring van “leven na de dood” nog niet gekomen was.

Het was “Jezus Christus. Hij heeft de dood tenietgedaan en *het leven en de onvergankelijkheid*¹⁶ *aan het licht gebracht* door het Evangelie” – 2 Timotheüs 1:10.

¹⁶ Grieks *aftharsian*: onvergankelijkheid, onsterfelijkheid.

De Heer Jezus bracht “aan het licht” – Hij stelde iets duidelijk wat in het O.T. nog een schaduw was. Het is dus fout te blijven stilstaan bij de vraagtekens van het O.T. en de uitroepetekens van het N.T. te negeren ! Deze kapitale fout begaan velen!¹⁷

Dit betekent dat er altijd leven en onsterfelijkheid heeft bestaan, maar wat er precies na de dood kwam, was in het O.T. nog niet geopenbaard. De onthulling van waarheid gaat in de Bijbel volgens het principe van Markus 4:28, zoals reeds aangehaald.

In Lukas 16:19-31 bracht de Heer Jezus meer licht op het dodenrijk. Ook leerde Hij over de opstanding van de doden en het beërven van het hemelse Koninkrijk. Dit zou mogelijk worden door volledige rechtvaardiging, krachtens Jezus' bloed. Zo bracht de Heer gunstig licht op de uiteindelijke bestemming en de toestand van de goede doden (de “krachtelozen” – Hebreeën “rapha” – in de sjeool), maar voor de goddeloze doden bestemde Hij de Gehenna, de poel van vuur en zwavel.

In overeenstemming met hun beperkte kennis, spraken de oudtestamentische schrijvers dan ook over het graf als de plaats waar de activiteiten van dit leven ophielden. Als mensen God willen dienen en grootmaken, dan moeten zij dat nu, in dit leven doen. In afwachting van de eerste opstanding houden de activiteiten van de overleden gelovigen op, zoals ook Openbaring zegt: “zij rusten van hun moeiten, en hun werken volgen hen” (Openbaring 14:13). Rusten is echter niet slapen. Ophouden met *werken* en ophouden van *bewustzijn* zijn twee verschillende dingen. In vele Schriftplaatsen zien we de doden als “schimmen” aangeduid. Hier staat het grondwoord “rapha”, wat de NBG terecht met “schimmen” vertaalt. Hierna de Schriftplaatsen volgens de HSV:

Jb 26:5: “De gestorvenen [*rapha*: schimmen, krachtelozen] zullen opnieuw geboren worden van onder de wateren, en de bewoners daarvan”.

Ps 88:11: “Zou U wonderen doen aan de doden? Of zouden gestorvenen [*rapha*: schimmen, krachtelozen] opstaan en U loven?”

Sp 9:18: “Maar men weet niet dat daar gestorvenen [*rapha*: schimmen, krachtelozen] liggen, haar genodigden liggen in de diepten van het graf”.

Js 14:9: “Het rijk van de dood beneden raakte om u in beroering, om u tegemoet te gaan, wanneer u zou komen. Het schudt ter wille van u de gestorvenen [*rapha*: schimmen, krachtelozen] wakker, al de leiders van de aarde. Het laat van hun tronen opstaan al de koningen van de volken”.

Js 26:14: “Doden zullen niet herleven; gestorvenen [*rapha*: schimmen, krachtelozen] zullen niet opstaan. Daarom hebt U hen gestraft, hen weggevaagd, elke gedachtenis aan hen doen vergaan”.

Js 26:19: “Uw doden zullen leven – ook mijn dood lichaam – zij zullen opstaan. Ontwaak en juich, u die woont in het stof, want Uw dauw zal zijn als dauw op jong, fris groen en de aarde zal de gestorvenen [*rapha*: schimmen, krachtelozen] baren”.

In het O.T. zijn het de schimmen van de gestorvenen die neerdalen in het dodenrijk. Bij deze schimmen heeft men niet aan ziel of geest gedacht, maar men noemt ze “rapha” – krachtelozen, die in het dodenrijk huizen. In een tekst zoals Jesaja 14:9 is reeds leven uitgedrukt. Het is er allerminst dood en stil! Zie ook Ezechiël 31:16 en 32:21.

Bovendien spreekt het O.T. over de “diepten” of “lage plaatsen” [Hebreeën *ameq*] van Sjeool (Spreuken 9:18). Die uitspraken hebben alleen maar zin indien dit meer is dan louter het graf.

In Spreuken 7:27 is er sprake van “de binnenkamers [Hebreeën *cheder*] van de dood”. Voor de gelovige in het O.T. was het graf de “poort” van de Sjeool, de ingang van het dodenrijk. Van een scheiding in dat dodenrijk, met betrekking tot goddelozen en rechtvaardigen (Lukas 16) is er nog geen sprake: allen gaan ze naar Sjeool. Pas in het N.T. zou er meer geopenbaard worden over het dodenrijk.

9. De ziel blijft voortbestaan na de dood

¹⁷ Een ander voorbeeld is het licht op de Gemeente. In het Oude Testament was de Gemeente een verborgenheid: Rm 16:25; Ef 3:3-6; Ko 1:24-27. Het is daarom erg onverstandig om voor zaken die de Gemeente aanbelangen de volle klaarheid uit het Oude Testament te willen halen.

De term “onsterfelijke ziel” komt inderdaad nergens voor in de Bijbel. Maar evenmin “sterfelijke ziel”. De Bijbel leert immers geen sterven van de ziel.

Het werkwoord “sterven” heeft in de Bijbel altijd op het *lichaam* betrekking - zie bvb. Romeinen 6:12; 1 Korinthiërs 15:53, 54; 2 Korinthiërs 4:11 en 5:4.

Maar er staat wel heel duidelijk in het Nieuwe Testament dat de *ziel niet sterft* als het lichaam sterft: “En wees niet bevreesd voor hen die het lichaam doden en de ziel niet kunnen doden ...” - Mattheüs 10:28. Dat God beide, “zowel ziel als lichaam kan verderven in de hel” (zie vervolg vs. 28) doet niet af van het feit dat “doden” hier alleen op het lichaam wordt betrokken. De ziel kan door niemand gedood worden!

Ja maar, “de ziel die zondigt, die zal sterven” (Ezechiël 18:4, 20), citeren sommigen nu. Maar alweer moet u zich eens goed afvragen wat hier met “ziel” is bedoeld! Dat woord betekent hier niets anders dan “persoon”, net zoals in bv. Genesis 46:26 en in zoveel andere plaatsen in de Bijbel. Ezechiël 18 leert eenvoudig het volgende: de persoon die zondigt, *die* wordt gedood en niet zijn kinderen - merk de context maar eens goed op! Vergelijk dit met Deuteronomium 24:16; 2 Kronieken 25:4.

Een ander fout argument dat gebruikt wordt is “dat onsterfelijkheid een vroege leugen van de Satan is”. De Satan zei immers: “Gij zult de dood niet sterven” (Genesis 3:4). Maar *dat* was de leugen niet. Het was *waar* : de mens zou *niet ophouden te bestaan* als hij van de vrucht zou eten. Het bedrog zat ’m in het achterhouden van de *volledige* waarheid, namelijk: de mens zou bij ongehoorzaamheid “ten val” komen, “levend dood” worden, hetgeen wil zeggen: levend en toch dood.

Zie 1 Timotheüs 5:6

Maar wie haar lusten volgt, is **levend dood**.

Adam en Eva zouden beslist niet ophouden te bestaan - ook niet na hun fysieke dood - maar toch waren zij na hun opstand “dood” door hun zonden (Efeziërs 2:1). Dit wil zeggen dat zij, in een verbroken verhouding met God zijnde, in de positie verkeerden om voor eeuwig gestraft te worden na hun fysieke dood. Bovendien zou de levenskwaliteit hier op aarde sterk afnemen.

De lichamelijke dood houdt geen vernietiging in of ophouden van bestaan. Er vindt bij de fysieke dood enkel een scheiding plaats tussen lichaam en ziel (Mattheüs 10:28).

Maar, repliceren sommigen dan, is dit niet een heidense leer, een product van Platonische wijsbegeerte? Maar de leer van de Griekse wijsgeer Plato ziet er anders uit. Namelijk dat de ziel tot de hogere ideeënwereld behoort en gekluisterd is aan het lichaam. Het heil bestond erin dat de ziel zich uit dat lichaam bevrijdde. Vandaar het onthouden van begeerten en ascese, minachting van het huwelijk, verbod op spijzen, enz... (vgl. 1 Timotheüs 4:1-5). Deze filosofie vinden we terug in klooster- en monnikenorden, boeddhisme, enz. De Bijbel heeft hier niets mee van doen. De gehele mens, naar geest, ziel en lichaam, is gevallen en heeft verlossing nodig naar geest, ziel en lichaam (zie 1 Thessalonicenzen 5:23!).

Maar is het dan niet zo dat alleen God onsterfelijkheid bezit? Strikt genomen is dat zo maar het wordt gelovigen *verleend*. En alleen van God weten we dat Zijn onsterfelijkheid inhoudt dat Hij *geen begin* had. Hij is *van eeuwigheid* tot eeuwigheid, zonder begin (Psalm 90:2).

Lees Lukas 20:35-36

Maar zij die waardig geacht zullen zijn die toekomstige wereld te verkrijgen en de opstanding uit de doden, zullen niet trouwen en ook niet ten huwelijk gegeven worden. Want **zij kunnen niet meer sterven**, omdat zij gelijk zijn aan engelen. En zij zijn kinderen van God, omdat zij kinderen van de opstanding zijn.

Opgestane gelovigen kunnen niet meer sterven en dat is hun verleend. Onsterfelijkheid houdt verband met het ware leven. Bij bekering en wedergeboorte gaat men over van de dood naar het *leven*, het ware leven (zie Johannes 5:24), en toch was men voorheen toch ook in “leven” maar dat wordt door God “dood” genoemd. De goddelozen hebben geen eeuwig leven gekregen, want zij willen niet wedergeboeren worden, en zo bezitten zij geen nieuw onsterfelijk leven, geen waar leven in God. Toch zullen zij

niet vernietigd worden, alhoewel zij voor God “dood” zijn (Johannes 5:24), maar zij gaan naar de eeuwige duisternis van de hel, ver van God verwijderd.

Laten we nu nog eens terugkeren tot Mattheüs 10:28

En wees niet bevreesd voor hen die het lichaam doden en de ziel [*psuchè*] niet kunnen doden, maar wees juist bevreesd voor Hem Die zowel ziel [*psuchè*] als lichaam kan verderven [*apollumi*] in de hel [*geena* (gehenna)].

Als de mens geen ziel “heeft”, maar slechts een ziel “is”, zoals sommigen leren, dan houdt de mens op te bestaan bij de dood van het lichaam ... en dan is deze tekst volslagen onbegrijpelijk.

Wij moeten daarom drie dingen onderscheiden:

1. dat de mens een ziel IS, een levend wezen
2. dat de mens een ziel HEEFT, zijn onstoffelijke “ik”
3. dat de ziel NIET sterft als het lichaam sterft

10. Het voortbestaan van de ziel volgens Lukas 16:19-31 en 23:43

In Lukas 16, of de gelijkenis van Lazarus en de rijke man, licht de Heer Jezus de sluier op die in het O.T. ligt over het dodenrijk (Sjeool - Hades). Deze gelijkenis staat voor een benauwende werkelijkheid. De Heer bedient zich van beeldspraak om datgene wat van een andere wereld is begrijpelijk te maken voor onze wereld, met beelden van deze wereld. We zullen die beelden toelichten.

De rijke (beeld van de horizontalistisch ingestelde goddeloze mens) wordt begraven - maar dan is het niet uit - dan is het geen niet-bestaan. Juist integendeel, een *zeer* bewust bestaan in het dodenrijk. De Heer Jezus spreekt over een bestaan na de dood in het dodenrijk, de Hades, het equivalent van Sjeool.

Wij zien daar ook de “pijn” van het oordeel en de straf die door “vuur” wordt voorgesteld.

Lazarus is in een positie van goddelijke gunst voorgesteld, een plaats die Jezus later het “paradijs” noemt in Lukas 23:43. Daar zegt de Heer: “Voorwaar, zeg Ik u: *Heden* zult gij met Mij in het Paradijs zijn”. De Heer zei beslist *niet* zoiets wat bv. in de Wachtstoren-pseudobijbel staat: “Ik zeg u heden: gij zult ...” In de Griekse grondtekst staat geen dubbele punt of komma. Wat voor zin zou het hebben als Jezus zou gezegd hebben: “Ik zeg u *heden*: ...”?!¹⁸

We zien ook dat Abraham, de stamvader van het Joodse volk, niet opgehouden heeft te bestaan. Hoe dwaas zou het zijn te zeggen dat Lazarus bij Abraham was als hij al zoveel eeuwen niet meer bestond. Deze geschiedenis bevestigt de uitspraak: “want voor Hem leven zij allen” (Lukas 20:38).

Lazarus werd na de dood “door de engelen gedragen”, zo staat er. Zijn lichaam was echter in het graf. Wat was er dan te “dragen” als er geen onsterfelijke ziel zou bestaan? De beeldspraak van Jezus kan enkel naar waarheid opgaan, als de menselijke ziel verder leeft en naar een rustplaats in goddelijke gunst wordt gevoerd - daar zal de ziel wachten en rusten tot op de opstandingsdag. Vgl. de *zielen* onder het altaar in Openbaring 6:9.

De Heer gebruikt zinnebeelden die de realiteit uitbeelden. Vuur is het zinnebeeld van oordeel, straf. Water is dan weer het zinnebeeld van verkwikking en heil. De rijke man had het “water des levens” vóór zijn dood afgewezen en nu is er geen sprankje heil meer. De “kloof” duidt erop dat er een definitieve en onoverbrugbare scheiding is tussen de goddeloze doden en degenen die in Gods gunst verblijven.

Wie op grond van deze aan het aardse leven ontleende voorstellingen, het inhoudelijke van de boodschap naar beneden haalt, staat op gevaarlijk terrein!

¹⁸ De misdadiger zegt tot de Heer: “gedenk mij, *als* Gij in uw Koninkrijk zult gekomen zijn”. Hij vraagt de Heer een tijdgebonden zaak (als Gij ...). Het ‘heden’ is het antwoord hierop. De misdadiger hoefde niet te wachten want Jezus antwoordde: “*heden* zult gij met Mij in het Paradijs zijn”. De misdadiger zou gaan naar de plaats waar in Lukas 16 ook Lazarus en Abraham reeds waren en daar dus reeds mogen proeven van de goddelijke gunst - daar vangt het paradijs aan. Paulus zag ooit een visioen van dit paradijs: 2 Korinthiërs 12:4.

11. Ook Paulus bevestigt het voortbestaan van de ziel, afgescheiden van het lichaam

2 Korinthiërs 5:1-8

Wij weten immers dat, wanneer ons **aardse huis, deze tent**, afgebroken wordt, wij een gebouw van God hebben, een huis niet met handen gemaakt, maar eeuwig in de hemelen. 2 Want wij zuchten ook in deze tent en verlangen ernaar met onze **woning die uit de hemel is, overkleed** te worden, 3 als wij maar bekleed en niet naakt zullen bevonden worden. 4 Want ook wij, die **in deze tent zijn**, zuchten omdat we het zwaar te verduren hebben; wij willen immers niet **ontkleed**, maar **overkleed worden, zodat het sterfelijke door het leven wordt verslonden**. 5 **Hij nu Die ons hiervoor heeft** toegerust, is God, Die ons ook het onderpand van de Geest gegeven heeft. 6 Wij hebben dan altijd goede moed en weten dat wij, zolang wij **in het lichaam inwonen**, uitwonend zijn van de Heere, 7 - want wij wandelen door geloof, niet door aanschouwing. 8 Maar wij hebben goede moed en wij hebben er meer behagen in om **uit het lichaam uit te wonen** en bij de Heere in te wonen.

Hier is sprake van ons aardse huis waarin wij wonen. Daaruit blijkt dat ons “ik” niet afhankelijk is van ons lichaam. Als we een huis afbreken, dan breken we daarmee niet zijn bewoner af. Zo zal de ziel ook leven na de dood van het lichaam. Zo spreekt de Heer Jezus van de “tempel” van zijn lichaam - Johannes 2:21. Paulus heeft het over twee dingen: ontkleed worden en overkleed worden (vers 4). Het eerste is de overkleding met de “woning die uit de hemel is” (vers 2). Het tweede vindt plaats bij de dood: sterven wordt hier “ontkleed” genoemd. Iemand die zijn kleed uitdoet zal niet ophouden te bestaan, en zo zal ook het fysieke sterven niet het einde zijn van het geestelijke bestaan.

En nog andere uitspraken. In vers 6: “in het lichaam inwonen”. In vers 8: “uit het lichaam uit te wonen”. Dit is nog maar eens in overeenstemming met de Schriftplaats: “hen die het lichaam doden en de ziel niet kunnen doden” (Mattheüs 10:28)!

De ontduubeling ziel/lichaam bemerken we ook in 2 Korinthiërs 12:3-4 waar Paulus zegt: “En ik weet van deze mens - of het in het lichaam of buiten het lichaam gebeurde, weet ik niet; God weet het - dat hij werd weggevoerd in het paradijs ...”. Een dergelijke spreekwijze verliest alle zin, als de persoon (ziel, het “ik”) en zijn lichaam niet twee wezenlijk onderscheiden dingen zouden zijn.

Beschouwen wij nu Filippenzen 1:21

Want het leven is mij Christus en het **sterven is mij winst**.

Dit kan Paulus niet zeggen als sterven hetzelfde is als ophouden te bestaan of bewusteloze zielelaap, want dan zou de gemeenschap met Christus *ophouden*.

En dan vervolgt Paulus:

Fp 1:23-24 Want ik word door deze twee gedrongen: ik heb het verlangen om **heen te gaan en met Christus te zijn**, want dat is verreweg het beste, maar **in het vlees te blijven** is noodzakelijker voor u.

De eerste benadrukte gedachte stemt overeen met de woorden van de Heer Jezus aan de misdadiger: met Christus in het paradijs zijn. Zo is sterven “winst” (vs. 21). Heengaan is voor Paulus “met Christus te zijn”, niet zomaar een toestand van niet-bestaan, of zielelaap tot aan de opstanding.

De laatste benadrukte gedachte stemt overeen met 2 Korinthiërs 5:1-10: het “ik” van Paulus is onderscheiden van zijn “vlees”.

En dan Hebreëën 12:23

Hb 12:22-23 Maar u bent togetreden tot de berg Sion en tot de stad van de levende God, tot het hemelse Jeruzalem en tot tienduizendtallen van engelen, tot een feestelijke vergadering en de gemeente van de eerstgeborenen die in de hemelen opgeschreven zijn, en tot God, de Rechter over allen en tot de **geesten** [*pneumasi*] van de rechtvaardigen, die tot volmaaktheid zijn gekomen

Paulus spreekt hier over “de *geesten* van de rechtvaardigen”. Daar staat “*pneumasi*”, hetgeen niets anders betekent dan “geesten”. Hiermee heeft Paulus het duidelijk over de geesten van afgestorvenen. Aan het bestaan van die rechtvaardigen is beslist geen einde gekomen. Hier wordt over “geesten” en niet over “zielen” gesproken. Met beide woorden wordt in bepaalde gevallen het “ik” van de mens aangeduid. Hier zou dieper op ingegaan moeten worden maar we moeten bij ons thema blijven. Zie <http://www.verhoevenmarc.be/PDF/Drie-universum.pdf>. Of de Bijbel nu over zielen of geesten spreekt, het doet er wat ons onderwerp betreft nu niet toe. Beide uitdrukkingen wijzen duidelijk op een voortbestaan na de fysieke dood.

12. Nog enkele andere schriftplaatsen

Openbaring 6:9

Op 6:9-10 En toen het Lam het vijfde zegel verbrak, zag ik onder het altaar **de zielen van hen die geslacht waren** omwille van het Woord van God, en omwille van het getuigenis, dat zij hadden. En zij riepen met een luide stem: Tot hoelang, o heilige en waarachtige Heerser, oordeelt U niet en wrekt U niet ons bloed aan hen die op de aarde wonen?

Hier zien we de *zielen* van mensen, van wie het lichaam wél, maar de ziel níét gedood kon worden (Mattheüs 10:28). De Openbaring is tot Johannes gekomen als visioen, en in tekenen, maar een visioen zegt altijd wat het te zeggen heeft. Elk beeld staat voor een betekenis. Een visioen wil zeggen dat de ziener iets ziet wat hij met het gewone oog *niet kan* zien. Johannes kon in het visioen de zielen *zien* en dat betekent dat er zielen *zijn*. Dezen wachten op hun opstanding waardoor zij terug een lichaam ontvangen.

Deze zielen werd gezegd nog een korte tijd te rusten, want er zouden nog meer martelaren vallen. Later (Openbaring 20:4, 6) lezen we dat deze zielen “levend” worden en met Christus heersen. Dit wordt de *eerste opstanding* genoemd. Zij ontvangen een *lichaam* dat van een hogere orde is (1 Korinthiërs 15:35-49), en zij regeren daarna met Christus voor het oog van de wereld.

Mattheüs 17:3

Mt 17:1-3 En na zes dagen nam Jezus Petrus en Jakobus en Johannes, zijn broer, met Zich mee en bracht hen op een hoge berg, alleen hen. En Hij werd voor hun ogen van gedaante veranderd; Zijn gezicht straalde als de zon en Zijn kleren werden wit als het licht. En zie, aan hen **verschenen Mozes en Elia, die met Hem spraken**.

Ook Mozes en Elia leven. Zij zijn reeds verschenen, op de berg. In overeenstemming met de Schrift *bestaan* zij als *levenden* voor God (Mattheüs 22:32). Mozes en Elia spraken toen op de berg met Jezus over “Zijn heengaan, die Hij zou volbrengen in Jeruzalem”:

Lk 9:30-32 En zie, twee mannen spraken met Hem; het waren Mozes en Elia. Zij werden gezien in heerlijkheid en **spraken over Zijn heengaan, die Hij zou volbrengen in Jeruzalem**. Petrus en zij die bij hem waren, waren bevangen door slaap. Toen ze wakker geworden waren, zagen zij Zijn heerlijkheid en de twee mannen die bij Hem stonden.

Er is dus een voortbestaan na de dood, in het rijk van de doden, in Goddelijke gunst (paradijs) òf in voorarrest (hades).

13. Enkele tegenwerpingen ontzenuwen

Johannes 3:13

En **niemand is opgevaren naar de hemel** dan Hij Die uit de hemel neergedaald is, namelijk de Zoon des mensen.

Daaruit besluiten sommigen dat geen enkele overledene in de hemel kan zijn.

Deze stelling is onzinnig omdat ze helemaal voorbij gaat aan de betekenis van de tekst. De Heer Jezus heeft het in de context over “kennis” (3:10-11). Niemand van de mensen is “opgevaren” (vgl. Johannes 6:62). Niemand is tot in de hemel opgevaren, tot het verkrijgen van volmaakte kennis van

God en Zijn voornemen, om het nadien aan de mensen te komen openbaren - dat bedoelde de Heer. Zie Romeinen 10:6-8. De Heer Jezus was de éniige die in de hemel (én in de eigenlijke “Hemel der hemelen”!) is geweest en daarom moet men naar *Hem* opzien voor hemelse kennis - net zoals naar de koperen slang (vers 14) in Mozes’ tijd. Hij was de éniige boodschapper van hemelse openbaring.

Handelingen 2:34

Want **David is niet opgevaren in de hemelen**, maar hij zegt: De Heere heeft gesproken tot Mijn Heere: Zit aan Mijn rechterhand.

Deze tekst zou je nu wèl kunnen gebruiken om te bewijzen dat nog niemand van de overledenen in de Hemel der hemelen is gekomen. Niemand is in die allerheiligste hemel, behalve de Heer Jezus die daar vandaan kwam én die er teruggekeerd is. Wij hebben reeds gezien dat de overleden gelovigen nog geen opstandingslichaam ontvangen hebben. Zij zijn louter “zielen” en zij wachten op de opstandingsdag. Daarom zijn zij nog niet in de volle Hemel der hemelen opgenomen. Zij bevinden zich nu in een zalige rusttoestand (niet slaaptoestand!). Dit wordt het paradijs genoemd: 2 Korinthiërs 12:2-4 en Lukas 23:43. Het is de goede kant van Hades, het dodenrijk. In 2 Korinthiërs 12:2-4 wordt ook gesproken van een “derde hemel”. De Joodse overlevering kende zeven hemelen (soms ook drie). Daarom wordt ook gezegd: “Koninkrijk der hemelEN” - meervoud. Ook Handelingen 2:34 stelt hemelen *in het meervoud*. Zie bv. Mattheüs 5:3. Efeziërs 4:10 zegt:

Die neergedaald is, is Dezelfde als Die opgevaren is **ver boven alle hemelen**, opdat Hij alle dingen vervullen zou.

Hebreeën 4:14 heeft het over Jezus “Die door de hemelEN doorgedaan is”.

Waar de Heer Jezus was en is (het Vaderhuis), daar is dus nog nooit iemand van de mensen geweest.

Het is toch wel al te zwak om met Johannes 3:13 of Handelingen 2:34 te willen bewijzen dat er geen hiernamaals is voor de goede doden. En het getuigt niet van kennis te denken dat er in de Bijbel maar van één soort hemel sprake is. De boze geesten zijn in de “hemelse gewesten”¹⁹ (Efeziërs 6:12), maar zijn zij daarom in de hemel? Neen, zij vinden hun verklaring in “de macht der lucht” (Efeziërs 2:2). Hier wordt dus met “hemelse gewesten” op de lagere regionen gedoeld. De verblijfplaats van God is echter de “Hemel der hemelen” (Deuteronomium 10:14; 1 Koningen 8:27; Efeziërs 4:10; Hebreeën 4:14).

Markus 9:48

En als uw oog voor u een aanleiding tot vallen is, werp het dan uit; het is beter voor u met één oog in het Koninkrijk van God in te gaan dan met twee ogen in het helse vuur geworpen te worden, **waar hun worm niet sterft en het vuur niet uitgeblust wordt**.

Een andere tegenwerping staat in verband met Markus 9:47, 48. Er wordt daar gesproken over de hel (Gehenna) en tevens gezegd: “waar hun worm niet sterft en het vuur niet uitgeblust wordt”. Sommigen zeggen dat deze uitspraak van de Heer Jezus uit Jesaja 66:24 komt, waar enkel van vernietiging sprake is.

Jesaja profeteert daar echter met betrekking tot het *eindgericht*. In Jesaja 66:24 zegt hij dat “de dode lichamen der lieden ... die tegen Mij overtreden hebben” in plaats van een eervolle dood *niet zullen worden begraven*, maar dat “hun worm zal niet sterven, en hun vuur niet zal uitgeblust worden, “en zij zullen voor alle vlees een afgrijzing wezen”. Het betekende voor de oude Hebreeën een zeer grote smaad *niet* begraven te zullen worden. Het vers zegt daarom ook: “zij zullen voor alle vlees een *afgrijzing* wezen”. Dit is niet een voorstelling van executie of annihilatie, maar een beeld van de eeuwige straf, waarvoor de Heer Jezus later nog duidelijker waarschuwde. Ook lezen we in Daniël 12:2 dat van hen die zullen opstaan uit het stof, sommigen dit zullen “tot versmaadheden, en tot eeuwige afgrijzing”. Dit alles tekent een eeuwige straftoestand.

In de oudheid dacht men dat de doden, wier lichamen niet waren begraven en wier gebeente werd verstoord, voor eeuwig geen rust zouden kennen. In de Openbaring geeft de Heer Jezus (1:1) dit “eeuwig

¹⁹ De Statenvertaling geeft: “de geestelijke boosheden in de lucht [Gr. *epouraniois*]”.

afgrijzen” weer in 14:11: “En de rook van hun pijniging stijgt op tot in alle eeuwigheid”. U ziet de bestendigheid van het begrip “eeuwige straf” van de profeten tot de Openbaring!

Wat nu het dodenrijk aangaat, de Hades, nog het volgende. Naar de voorstelling van de Joden in de dagen van Jezus, kende die 2 afdelingen, die door een kloof van elkaar gescheiden waren: de vromen in Abrahams’ schoot en de goddelozen in pijniging. Maar dit laatste is nog niet de hel, maar wel de “afgrond”, de “abyssos” (Lukas 8:31; Openbaring 9:1, 2, 11, enz.) of “de gevangenis”, de “phulake” (1 Petrus 3:19). De Heer Jezus sluit zich aan bij de in die tijd gangbare voorstelling door middel van de gelijkenis van de rijke man en de arme Lazarus.

14. Tot slot

Deze bespreking is slechts een aanzet tot verdere studie over hemel, hel, dodenrijk, opstanding, geest, ziel, lichaam, opname van de gemeente, laatste oordeel, enz. Toch moet dit voldoende zijn om u ervan te overtuigen hoe belangrijk het is om over de aangesneden kwestie na te denken. Het verwerpen van Christus - de Redder van de mens - betekent dat u in uw zonden blijft, geestelijk dood blijft, en dit zal uitmonden in eeuwige straf. Hoe ernstig is het dan de waarheid in Christus te veronachtzamen. Hoe belangrijk is het om elke leer onbevooroordeeld en kritisch te toetsen aan het onvervalste Woord (1 Thessalonicenzen 5:21) en dit te gehoorzamen.

Denk nog eens na over Openbaring 20:11-15:

En ik zag een grote witte troon en Hem Die daarop zat. Voor Zijn aangezicht vluchtten de aarde en de hemel weg, zodat er geen plaats meer voor hen te vinden was. En ik zag de doden, klein en groot, voor God staan. En de boeken werden geopend en nog een ander boek werd geopend, namelijk het Boek des levens. **En de doden werden geoordeeld volgens wat in de boeken geschreven stond, naar hun werken.** En de zee gaf de doden die in haar waren. Ook de dood en het graf gaven de doden die in hen waren, en **zij werden geoordeeld, ieder naar zijn werken.** En de dood en het graf [Gr. *hades*] werden **in de poel van vuur geworpen. Dit is de tweede dood.** En als iemand niet bleek ingeschreven te zijn in het Boek des levens, werd hij in de **poel van vuur** geworpen.

Dit is het laatste oordeel. Wat een eeuwige wroeging zal er in de harten van de rampzaligen zijn, te weten dat zij veroordeeld zijn tot een eeuwige straf, ver van het Goddelijke licht. Zij zullen zich niet langer kunnen verschuilen achter hun dwaalleraren en hun dwaalkerken. Ieder wordt geoordeeld naar ZIJN werken!

Onthoud daarom de kernwoorden:

In alle eeuwigheid - poel van vuur en zwavel - vurige oven - straf - oordeel - verderf - ver van God - buitenste duisternis - pijniging - geen rust - dag en nacht - niet stervende worm - foltering - gewezen - tandengeknars - straf naar werken

Zij die de Heer Jezus als hun enige Heiland aannemen (Handelingen 4:10-12) zullen echter NOOIT voor die “witte troon” hoeven te verschijnen. Hun zonden zijn reeds bedekt door het bloed van het Lam. Het Lam droeg hun oordeel in Zijn lijden en sterven. Wie zo gelooft “komt niet in de verdoemenis²⁰”.

Zie Johannes 5:24: Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u:
Wie Mijn woord hoort en gelooft Hem Die Mij gezonden heeft,
die heeft het eeuwige leven,
en komt niet in de verdoemenis,
maar is uit de dood overgegaan in het leven.

Geraadpleegde bronnen: de Bijbel; J.G. Fijnvandraat; e.a..

²⁰ Gr. *krisin*: oordeel, vonnis, veroordeling.

